

MILENA DOYTCHEVA • Çokkültürlülük

MILENA DOYTICHEVA Lille-3 Üniversitesi'nde sosyoloji doçenti olarak görev yapmaktadır ve GRACC'ta (Ortak Eylem ve İnançlar Araştırma Grubu) araştırma görevlisidir.

Fransız Kültür Bakanlığı'nın katkılarıyla yayımlanmıştır.

Le multiculturalisme

© 2005 Éditions La Découverte

İletişim Yayınları 1379 • Politika Dizisi 76

ISBN-13: 978-975-05-0664-2

© 2009 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-3. Baskı 2009-2016, İstanbul

4. Baskı 2020, İstanbul

EDITÖR Can Belge

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Ziya Osman Bangu

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MILENA DOYTCHEVA

Çokkültürlülük

Le multiculturalisme

ÇEVİREN *Tuba Akıncılar Onmuş*

İÇİNDEKİLER

Giriş	9
--------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

Çokkültürlülüğün Demokratik Doğuşu	15
Anlambilim soruları	15
Demokratik dinamik	17
<i>“Kültürlerin” bireyleşmesi</i>	17
ÇERÇEVE 1: FARKLILIĞIN SÖZCÜKLERİ: IRK, KÜLTÜR, ETNİSİTE.....	18
<i>Eşitliğin ilerlemesi</i>	21
<i>Refah devletinin gelişmesi</i>	23
Bir tanım denemesi	24

İKİNCİ BÖLÜM

Milli Entegrasyon Biçimleri	27
Milli kuruluş döneminde asimilasyon	28
<i>Asimilasyon</i>	30
<i>Eşitliğin sınırları</i>	32
Etnik yeniden canlanma	32
<i>Amerikan ikilemi</i>	33
<i>Etnik çoğalma</i>	35
Çokkültürlülük	36
<i>Kanada sorunu</i>	36
<i>Çokkültürlülük politikası</i>	38
<i>Çokkültürlülük ulus-devlete karşı mı?</i>	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Liberaler ve Cemaatçiler	43
Felsefi ihtilaf	44
<i>Rawls'un adalet teorisi</i>	44
<i>Cemaatçi eleştirisi</i>	46
<i>Cisimleşmiş ben</i>	47
<i>Pozitif özgürlük ve negatif özgürlük</i>	48
<i>Adil ve iyi</i>	49
Siyasi çözümler	51
<i>Azınlık hakları</i>	51
<i>Kolektif haklar</i>	52
<i>Çokkültürlü vatandaşlık</i>	53
<i>Tanınma politikası</i>	55
<i>Diyalojik kimlik</i>	55
<i>Eşitlikçi tanıma politikası</i>	56
<i>Demokratik çoğulculuk</i>	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Dünyada Çokkültürlülük	61
Hepimiz çokkültürcü mü olduk?	61
<i>Amerikan "kimlik politikası"</i>	62
<i>Latin Amerika'daki yerlilik politikaları</i>	64
<i>İki Avrupa stratejisi</i>	66
<i>Doğu Avrupa'da azınlık politikası</i>	67
"Milli geleneklerin" sürekliliği	69
ÇERÇEVE 2: ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ROLÜ	70
<i>Kolektivist seçenek: Hollanda</i>	72
<i>Irklar arası ilişkilerin idaresi: Büyük Britanya</i>	73
<i>Farklılaşmış entegrasyon: Almanya</i>	75
<i>Cumhuriyetçi tutum: Fransa</i>	76
ÇERÇEVE 3: KALKINMIŞ ÜLKELERDEKİ POLİTİKALARIN BİLANÇOSU	78

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kültürel Tanımanın Yolları	81
Azınlık hakları	81
<i>Eşitlikte ilerleme</i>	81
<i>Kolektif haklara karşı kişi hakları</i>	83
<i>Kültürel hak nedir?</i>	84
<i>Tanımanın sınırları</i>	85

ÇERÇEVE 4: OKULDA LAİKLİK YASASI	86
ÇERÇEVE 5: OKULDA FARKLILIK	87
Ulus-devletten sonra vatandaşlık	88
<i>Yerel vatandaşlık</i>	<i>89</i>
<i>Post-ulusal vatandaşlık</i>	<i>91</i>
ÇERÇEVE 6: GÖÇÜN SİYASİ ALANININ AVRUPALILAŞTIRILMASI	92
<i>Ulusal vatandaşlığın ağırlığı</i>	<i>94</i>

ALTINCI BÖLÜM

Pozitif Ayrımcılık	97
Etnik-ırksal kategoriler	98
Fırsat eşitliği ya da sonuçların eşitliği	99
Avrupa'da ırk ayrımcılığına karşı mücadeleler	101
Pozitif teritoryal ayrımcılık	104
Kota politikası	106
<i>Grupların temsili</i>	<i>106</i>
ÇERÇEVE 7: SEÇİM SÜREÇLERİNİN REFORMU	108
<i>İşe erişebilirlik</i>	<i>110</i>
<i>Okulda</i>	<i>111</i>

YEDİNCİ BÖLÜM

Tartışmalar: Kuram, Siyaset Toplum	117
Kültürel tanımaya dair bir toplumsal kuram mümkün müdür?	117
<i>Bir bütün olarak kültür</i>	<i>118</i>
<i>Kültürel fark ve toplumsal eşitsizlikler</i>	<i>121</i>
Tartışmalı bir siyasi etkililik	124
<i>Bireyselci eleştiri</i>	<i>125</i>
<i>Dayanımcı eleştiri</i>	<i>127</i>
<i>Eşitlikçi eleştiri</i>	<i>128</i>
Çokkültürlülük ve toplum	130
<i>Sorgulama</i>	<i>131</i>
<i>Çokkültürlülüğün sonu mu?</i>	<i>133</i>

SONUÇ

Kopuş ya da Devamlılık?	135
--------------------------------------	------------

KAYNAKÇA	137
-----------------------	------------

Giriş

Bugün, farklı biçimlerde ve ölçeklerde, kültürel özgüllüklerin *tanınması taleplerinin* ve kimlik iddialarının arttığı gözlemleniyor. Paradoksal olarak, bu evrimin ilk kaynağı *küreselleşmede* aranmalıdır. Dünya soğuk savaşın sona ermesinden bu yana demokratik prensiplerin yayılması, piyasaların genişlemesi, kültürel malların dolaşımı, ulaşımın ve iletişimin gelişmesi yoluyla *küreselleşiyor*. Ancak acaba bununla birlikte birörnekleşiyor da mı? 1960'lardan sonra modernleşmenin *yakınsamanın* bir etkeni olduğuna inanıldı. Yine de gezegenin dört bir yanında kültürel özgüllüklere dair bilinç artıyor. “yeni bir Asyacılık”la ilgili olarak Malezya, Çin veya Japonya’ya gönderme yapılıyor, Latin Amerika yerliliği yeniden keşfediyor, önemli coğrafi alanlar “yeniden Müslümanlaşıyor”, diğer yandan Avrupa’da siyasi yöneticiler “Avrupalı kimliği”nin Yahudi-Hıristiyan köklerinin doğrulanması gerektiği kanısındalar. Toplu kimliklerin bu şekilde savunulması farklı şekillerde yorumlanmıştır [War-

nier, 1999, s. 99].* Ama bir yandan da kimse, “zaman ve mekânın küresel olarak sıkıştırılmasının”, alışverişlerin artmasının kültürel özgülüklere dair bilincin artması sonucunu doğurduğunu yadsıyamaz.

Küreselleşme ve yerelleşme arasındaki gerilimlerin nedeni ve gerekçesi, içinde bulunduğumuz dönemin bir başka belirleyici özelliği olan ulusal düşünce ve kurumların zayıflamasıdır. Küreselleşme devletleri temel işlevlerinden biri olan ekonomiyi düzenlemekten mahrum bırakıyor. Uluslarüstü ve ulusaltı yapılanmalar devletlerin egemenliklerini aşındırıyor. Bütünleşmenin kurucu kurumları –çalışma veya eğitim– sosyalleştirme yetilerini kaybediyor. O zaman aktör, artık kendini ne yaptığı ile değil ne olduğu ile tanımlamak için kendine dönüyor [Tourraine, 1997]. Bağımsızlık hareketleri bu duruma ilk akla gelebilecek örneği teşkil ediyor. Yüzyıl başında bağımsız devlet sayısı en fazla elli civarında iken 1989’da 160’a ve son dönemde 200’e çıktı. Özellikle Avrupa’nın doğusunda totaliter rejimlerin düşüşü farklı “milliyetleri” bir arada tutan sivanın ufalanmasına neden oldu. Daha batıda da bölgeselci hareketler ya da bağımsızlık hareketleri var: Kanada’da Quebec’in egemenliğini savunanlar, İspanya’da Bask ülkesi örneğinde olduğu gibi, önemli bir özerkliği elde etmiş olduğu halde bağımsızlığın hayalini kurmaya devam edenler, İngiltere’deki hareketler, v.s. 20. yüzyılda ayrılıkçılıktan tedirgin olan ya da ayrılıkçılığa boyun eğen devletlerin listesi uzun. Bu örneklerde, çoğu kez dramatik olan soru *toprak azınlıkları* sorusu oluyor. Zira günümüzde devletlerin %10’undan daha azı kültürel olarak homojen ve dünyada “5000’den fazla” etni var.

Günümüz toplumlarında kültürel heterojenliğin bir başka kaynağı da hareketlilik. Uluslararası göç 20. yüzyı-

(*) Köşeli parantez içindeki referanslar kitap sonundaki kaynakçaya gönderme yapmaktadır.

lin en önemli olgularından biri oldu ve yeni bin yılın başında önemini korumaya devam ediyor [Rea ve Tripier, 2003]. Bugün uluslararası göçmenlerin sayısı 175 milyona (dünya nüfusunun % 2,9'una) yaklaşıyor; 1965'ten beri sayıları iki katına, yüzyıl başından beri üç katına çıktı.1990'larda kalkınmış ülkeler, bir milyonu ABD'ye olmak üzere olmak üzere toplam 2.5 milyon kişiyi kabul etti. 2000 yılında Avrupa Birliği'ndeki yabancıların sayısı 17 milyonu (nüfusun %5'iydi).

Göç olgusunun sürekliliği önemli dönüşümleri gizler. Akımların coğrafi başlangıç noktası, cinsiyet ve meslek gruplarına göre bileşimi, süresi ve özellikle de ne anlama geldiği zaman içinde değişti. Yüzyıl başındaki kıtalararası göçü, kısa mesafe göçleri, gidiş-gelişli hareketler, dolaşım hareketleri ve göç deneyimine başka bir anlam kazandıran *ulusötesi diasporalar* izledi. Anavatanla ilişkinin kopması daha az suçlanır oldu, hiçbir zaman kesin bir kopuş olmadı, etnik kimlikler canlılıklarını korudular, yabancı nüfus toplulukları kendilerine özgü mirastan kurtulmaya düne göre daha az eğilimli. Göç alan ülkelerde kültürel farklılık meselesi kamu sahnesinin en önlerinde itiliyor. İslâmî başörtüsü, sih türbanı, genç kızların sünnet edilmesi, görücü usulü evlilikler, uluslararası çatışmaların cemaatçi şiddete dönüşmesi, ırk ayrımcılığı meselesi, milliyetçi partilerin yükselişi, etnisiteyi “yeni toplumsal mesele” haline getiriyor [Wieviorka, 1996].

Kimlik iddiaları ve kültürel özgüllüklerin savunulması bugün ortak taleplerin ifadesinin önemli bir vektörüdür. Oysa demokratik toplumlarda ortak talepler kamu yaşamının merkezinde yer alır. Bu özerklik talepleri karşısında ne yapmalı? Siyasi istikrar ve toplumsal uyum adına duymazdan mı gelmeli? Ya da tersine gönüllü kültürel özgüllüklerin tanınması politikalarıyla mı cevap vermeli?

Çokkültürlülük bu taleplerin tanınmasında modern toplumun selametini görenlerin bayrağıdır. Kamusal alanda farklı kültürlerin adil bir biçimde teşvik edilmesi projesi olarak tasarlanmıştır ve savunucularına göre dünyadaki kimlik hareketlerinin, aynı siyasi örgütlenme içinde farklı kültürel ufuklara sahip nüfus topluluklarının barışçı bir şekilde bir arada var olabilmelerini sağlayacak olan ilaçtır. Böyle baktığında, devlet politikaları, vatandaşlık, okul, iş ve medya alanlarını ilgilendirir. Elde edilen kazanımlar arasında “pozitif ayrımcılık”, okul müfredat programlarının gözden geçirilmesi, anadilin öğretilmesi, “yerli halkların” “toprak azınlıklarının”, “göç nedeniyle oluşmuş toplulukların” yararına giyim konusunda muafiyetler ya da feministlerin ve eşcinsellerin “kimlik hareketleri”nin elde ettikleri sayılabilir.

Bu düşünce, 1970’li yılların başında göç alan iki ülke Avustralya ve Kanada hükümetlerinin yerli halkların ve göçmenlerin kültürel farklılıklarını teşvik etmeye yönelik çokkültürlülük politikaları olarak adlandırdıkları politikaları benimsemesiyle doğmuştur. Daha sonraki on yılda İngilizce konuşulan demokratik ülkelere (Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Yeni Zelanda), daha sonra da Avrupa ve Latin Amerika’ya yayılmıştır.

Fransa’da çokkültürlülük ne geniş bir kitleye hitap ediyor ne de olumlu karşılanıyor. Kültürel farklılığın kurumsal olarak tanınmasının Fransız toplumunun tarihî değerlerine ters düştüğü düşünülüyor. Çokkültürlülük çoğu kez, cumhuriyet geleneğine yabancı, “cemaatçi” ve “ayrılıkçı” bir vizyona sahip bir Anglosakson icadı olarak görülüyor.

Burada çoğu kez fazla basite indirgemeci olan bu ikili prensip karşıtlıklarının ötesine geçerek okuyucunun, çıkmazlar gizlenmeden veya proje kötülenmeden, çokkültürlülük sorunsalının etrafında entelektüel ve siyasi olarak ortaya konanlar ve çokkültürlülüğün kazanımları hakkında

ayrıntılı ve belgelere dayalı bir şekilde bilgilendirilmesi hedeflenmiştir.

İlk aşamada, çokkültürlülüğün gelişimi bağlama oturtularak, yani çokkültürlülük içinde doğduğu Batı demokrasisinin siyasi çerçevesi içine yeniden yerleştirilerek çokkültürlülüğün “kapsayıcı” bir tanımı yapılacaktır (Birinci Bölüm). Çokkültürlülük bu durumda, belirgin niteliği birlik ve çoğulculuk arasındaki gerilim olan daha genel bir sorunsalın, milli birlik sorunsalının özel bir biçimi olarak karşımıza çıkar (İkinci Bölüm). Kökleri, 1960’lı yıllardaki muhalif harekette ve sömürgecilğe karşı mücadelede olan kültürel çoğulculuk savunusu, daha yakın dönemde kamu felsefesi ve siyaset kuramının alanına girdi (Üçüncü Bölüm).

Ancak bu düşünüm burada, farklı biçimlerde adlandırılma ve tezahür etse de demokratik ülkelerin tümünü ilgilendiren, bu ülkelerin asimile etme iradesinden kültürel farklılığa daha yakın yaklaşımlara geçiş yapmalarına neden olan dipten gelen bir harekete eşlik etmekten ileri gitmez (Dördüncü Bölüm). Fransa da aynı eğilimdedir. Bu terimlerle ifade edilmese de aslında çokkültürlülük politikaları olarak kabul edilebilecek pek çok kazanım gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, tartışmaların felsefi ve politik sonuçları kadar pratikte ortaya çıkanları da doğru algılamak gerekiyor.

Çokkültürlülük projesi çok sayıda şüphe ve eleştiriye de neden oldu. Cemaatçiliği güçlendirmeden ve dolayısıyla bireysel özgürlükleri potansiyel olarak sınırlamadan “kültürel haklar” nasıl tanımlanabilir? Bütün kültürler ve kültürel pratikler eşit derecede saygıdeğer midir? Toplumun sonuza dek bölünmesi yani kaybıyla sonuçlanmadan tüm kolektif oluşum biçimlerinin tanınması mümkün müdür? Bütün bunlar çokkültürlülük tartışmalarının yapısını oluşturan temel sorulardır (Yedinci Bölüm).

Çokkültürlülüğün Demokratik Doğuşu

Yeni bir sorunsalın ne ifade ettiğini ve özgünlüğünü anlamının bir yolu onu bir tarihsel çerçeveye yerleştirmek ve gelişimini koşullayan “bağlam değişkenleri”ni yeniden bulmaktır. Çokkültürlülüğün tanımının giderek daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmasında bu yöntem bize rehberlik edecektir.

Anlambilim soruları

“Çokkültürlü” ve “çokkültürlülük” yeni ortaya çıkmış terimler. Sıfat olarak ilk kez 1941 yılında İngilizcede eski milliyetçiliklerin bir anlam ifade etmediği, önyargısız ve bağısız bireylerden oluşan kozmopolit bir toplumu nitелеmek için kullanıldı [Lacorne, 1967]. İsim olarak da 1970’li yılların başlarında Avustralya ve Kanada’da bu toplumların bir özelliği olan kültürel çeşitliliği teşvik eden devlet politikaları için kullanıldı. 1970-1980 arasında başlığında “çokkültürlülük” geçen tüm kitaplar ya Kanada ya da Avustralya’da basılmıştır [Glazer, 1997]. Terim, ancak

1989 yılında İngilizce Oxford Sözlük'e girdi. Birkaç yıldan beri kamuoyundaki tartışmalarda, siyasal hayatta ve daha da ötesinde sivil toplumda ve araştırmalarda popülaritesi artmakta. Çokkültürlülüğü çevreleyen konular Amerika kıtasını çoktan aştı ve dünyanın neredeyse her yerine yayıldı. Bu, çoğu kez farklı anlamlarda kullanımdan ne anlamalıyız?

İlk tahlil düzeyinde, çokkültürlülüğün, farklı sosyal çevrelerden, dinî inançlardan, etnik kökenlerden veya milliyetlerden gelen bireylerin oluşturduğu çağdaş toplumların bir özelliğini belirttiği düşünülebilir. Bu "demografik" de denebilecek betimlemeye dayanan tanımıyla kültürel çeşitliliğin eşanlamlısı olduğu söylenebilir. Hâlbuki çeşitlilik çokkültürlülük problematiğinin ortaya çıktığı ve bazılarında göre Amerikan hegemonyası altında kültürel birörnekleşmenin ege-men olduğu içinde bulunduğumuz döneme özgü değil [Barber, 1996]. Aslında, çeşitlilikten anlaşılan ister etni, ister "ırk", kültür ya da "etnisite" olsun, insan toplumları her zaman kültürel olarak çeşitlilik arz etmiştir (bkz. Çerçeve 1).

İkinci tahlil düzeyinde, çokkültürlülük dikkatimizi kültürel farklılıkların toplumsal örgütlenmesine çeker. Bu durumda, farklılığın bireysel bir olgu olmadığı, "kültürel temas" durumlarında karşılıklı etkileşime geçen (ve gelişen, zayıflayan, yeniden üretilen) toplumsal kurumlarda vücut bulduğu düşüncesini ifade eder. Bu da insan toplumlarının uzun süredir bilinen, antropolojide kültürlenme, melezleşme, kültürlerarası başlıkları altında incelenen bir yönüdür. Batı toplumlarında bu "toplumsal" çokkültürlülük, özel "kültürlerin" teşvik edilmesi, paylaşımı ve aktarılması amacıyla harekete geçen sivil toplum örgütlenmelerinde ayrıcalıklı bir anlam bulur. Bu "toplumsal çokkültürlülük" geleneksel olarak, kültürel çeşitlilik de dahil olmak üzere çeşitliliğe değer veren ancak ille de siyasi düzenine

dahil etmeyen ve özünde demokratik bir ideoloji olan *çoğulculuğun* terimleriyle ifade edildi.

Üçüncü tahlil düzeyinde, çokkültürlülük bir takım özel aidiyetlerin varlığını ve değerini kabul etmekle kalmayan ayrıca bunları siyasi normlara ve kurumlara kaydetmeyi de öneren belirli bir siyasi programı ifade eder. Böylelikle ideolojik veya toplumsal bir çoğulculuktan normatif ve yapısal bir çoğulculuğa dönüşür. Bir kez daha belirtmek gerekirse, söz konusu olan daha önce hiç görülmemiş bir olgu değildir. Farklı milliyetlerden oluşan imparatorluklar (Osmanlı İmparatorluğu, Çarlık Rusyası, Habsburg İmparatorluğu) antropolojide “çoğul” olarak nitelenen sömürge toplumları, ırk ayrımı rejimlerinin tümü; etnik, dinî ya da ırka dayalı bileşenlerin anayasal olarak tanınması üzerine kurulu entegrasyon politikası biçimleriydiler. Ancak bu tarihsel deneyimler ya demokrasi öncesiydi ya da demokratik değildi. Tam bu noktadan hareketle, kurumsal bir değişim kavramı olarak çokkültürlülüğün en azından ortaya çıkışında demokratik toplumlara özgü olması bakımından özgüllüğünü kavramak mümkün.

Demokratik dinamik

Bugünkü kimlik iddiaları ve kültürel tanınmaya dair düşüncelerin yaygınlaşmasının anlaşılmasında demokratik prensiplerin dünyada yaygınlaşması ve özellikle Batı toplumlarında eşitlik prensibinin yerleşmesinin, doğru gözlem ve analiz çerçevesi olduğu söylenebilir.

“Kültürlerin” bireyleşmesi

Çağdaş çokkültürlülük ideallerini daha önceki çoğulcu politikalarından ayıran ilk unsur, bu ideallerin bireyselci bo-

Farklılığın sözcükleri: Irk, kültür, etnisite

“Farklılığı” belirten kavramlar ve hangi anlamda kullanılacakları üzerine birkaç açıklama yapmak gerekiyor.

Irk en eski kavramlardan biri. 1930’-lu yıllara kadar ırk biyolojik bir kavramdı – insanların sadece birbirinden ayrı değil aynı zamanda eşitsiz bir şekilde donatılmış ırklarla bölünmüş olduğu “bilimsel bir gerçektir”. Nazilerin işledikleri suçların bu kavrayışların sarsılmasına katkısı oldu. Bunun ardından biyologlar “ırk” kavramının insanlığa uygulanmasının bilimsel açıdan tutarlı olmadığını kanıtladılar. “Irk” te-

rimi bugün özellikle sağlam bir tarihsel izinin olduğu İngilizce konuşulan ülkelerde anlam ifade etmeye devam eder. Sosyal bilimlerde ırk kavramı çoğu kez bir biyolojik olguyu değil sembolik üst üste koyma süreçlerinin önemiyle işaretlenmiş fenotipik farklılıkların inşasını belirtmek için tırnak içinde kullanılır. “Irk sal grup” kavramı yerine “ırksallaşmış grup” kavramının kullanılması bunu ifade eder.

Bilimsel bir kavram olarak *kültür*’ün icadı 19. yüzyıl sonlarına rastlar ve Edward Taylor tarafından önerilen tanıma dayandır: normatif olmayan etimolojik anlamıyla kültür, “bilgileri, inanışları, sanatı, ahlaki, hukuku, töreleri ve kişinin toplumun bir üyesi olarak edindiği alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür” [Cuche, 2004]. Kültür, sosyal bi-

yutudur. Çokkültürlülük, yalnızca bazı özel düzenlemelerden yararlanan birkaç tarihsel topluluğun değil kökeni ne olursa olsun *bütün bireylerin* kültürel olarak tanınması projesidir. Tersine, çok milliyetli imparatorluklar zamanında kültürel farklılıklar kolektif örgütlenmelerle düzenleniyordu. Söz konusu olan farklılıkların tanınması değil, gerçekte imparatorluğu oluşturan, çoğu kez imparatorluktan önce de var olmuş olan az sayıda cemaatin tanınmasıydı. Osmanlı İmparatorluğu’nda fethedilen topraklarda yaşayan otokton halklar kendi yasaları ve kurumları olan yerel cemaatler (milletler) olarak örgütlenmişti. Ancak bu toplumlarda grubun dışında birey hiçbir şeydi. Kişilerin aidiyetle-

limlerde 20. yüzyıl başlarında Amerikan antropolojisinin “kültürel modeller” ve bu modellerin bireysel davranışları nasıl etkilediğini konu alan çalışmaları sayesinde ağırlığını koymuştur. 1960’lardan itibaren bu kavramın kullanımı yaygınlaştı ve bugün “göçmenlerin” olduğu kadar farklı çevrelerin yaşam ve düşünüş biçimlerini ifade etmek üzere geniş kabul görüyor.

Etnisite ilk kez 1940’lı yılların başlarında Amerika Birleşik Devletlerinde azınlık halklarının kimlik taleplerini belirtmek üzere ortaya çıkmış olan yeni bir sözcüktür (daha önce-leri, batılı olmayan toplumları üzerine yapılan çalışmalarda etnoloji tarafından genel olarak etni terimi kullanılırdı). Kavram çok beğenildi ve özellikle İngilizce sosyal bilimlerde önemli bir kavramsallaştır-

manın nesnesi oldu. Bununla birlikte iki farklı yaklaşım olduğu söylenebilir [Martiniello, 1995 tarafından aktarılan Lal, 1983; Rex, 1992; Martiniello, 1995]: İlk (etnisitenin sözcük dağarcığından ziyade kültürün sözcük dağarcığını daha büyük istekle benimseyen) primordiyalist yaklaşım, kültürel geleneklerin kişisel deneyimlerin ve kolektif davranışların örgütlenmesi üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu öne sürer; sosyal bilimlerde daha büyük bir etkisi varmış gibi görünen ikinci yaklaşım kimlik taleplerinin ortaya çıkışının sosyo-politik bir analizini öne çıkarır (bkz. İkinci ve Yedinci Bölüm). Daha geniş anlamıyla “etnik” burada daha önce Max Weber tarafından ifade edildiği şekilde din, “köken”, “ırk” ya da “kültür” üzerine kurulu ortak bir soya inancı belirtir.

rini seçme hakları ya da değiştirme olasılıkları yoktu. Kanada ya da Avustralya’daki çokkültürlülük politikalarının uygulanması bu anlamda değerlendirilmemelidir. Özellikle Kanada çokkültürlülüğü, aralarında Quebec’in de bulunduğu “kurucu milletler”, “ilk halklar” (Amerikan yerlileri) ve göçmenlerle ilgili meseleleri bir arada ele almayı öneriyordu. Zaten bu istek, herkesin tanınması düşüncesine karşı, iki “kurucu millet” düşüncesine bağlı Quebec milliyetçiliğinin hoşuna gitmedi.

Gerçekte, geçmişin *milletlerini* yeniden yaratmak bugün mümkün değil. Öyle yansıtılmasa da demokratik toplumlarda gerçek anlamda “cemaatler” değil, az çok değişken,

çoğunlukla heterojen, aynı özgün kültürün farklı kavrayışlarının ve yeniden yorumlamalarının bir arada var olduğu gönüllü olarak bir araya gelen insan toplulukları vardır. *Kimlikler* temasının bugünkü tıkanmasını bu dağılmış ve bireyselleşmiş çeşitlilik merceğinde anlamak gerekir. Kimlik ve kültür birbirine karışmaz. Kimliklerin, kültürün, başkalarıyla beraber benimsenen ama çoğu kez sağlam cemaat bağlarından yoksun, kişiselleştirilmiş ve bireyselleştirilmiş biçimlerini gösterdiği söylenebilir. Batıda kimlikler, 1960'lardan gelen bir kendini gerçekleştirme ideolojisine cevaben ortaya çıkar. Modern bireyin çok önem verdiği *sahicilik*, kendine sadakat idealleriyle tanınma talepleri böyle kesişir [Taylor 1994].

Çağdaş toplumların, özellikle de büyük göç almış ulus-devletlerin bir özelliği olarak çeşitlilik, Michael Walzer'in deyimiyle [1997a, s. 93-95] "fazla vurgulanmıştır". Kültürel çoğulculuğun tarihsel örneklerinde halklar, çoğu kez ayrılmış ve imparatorluk tarafından uygulanan bir merkezî güce tâbi kılınmış veya sömürge toplumlarında olduğu gibi hiyerarşik iken bugün (isteyerek ya da istemeden ayrılıkların olduğu yerel örnekler olsa da) birbirine karışmıştır ve birbirine yakındır. Çeşitlilik, herkesin diğerine hoşgörürü gösterdiği "kökten ademi merkezizetçi" bir biçim almıştır. Bireysel seçimlerin, dinin ve kültürün kişisel yorumlarının kabul edilmesi ve tanınması gerekliliği toplumların daha önce görmediği kadar hoşgörülü bir rejiminin temelini oluşturur [Walzer 19971, s.34].

Yani çokkültürlülük bir biçimde modern bireyselleşmeyle bağlantılıdır. Ancak bu bağlantı olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı biçimde tezahür eder. Birincisine göre modern bireyselleşme çizgiyi aştığı için uygun olan cemaat düşüncesinde yeni bir anlam bulmak suretiyle yumuşatılmasıdır. İkincisine göre, bugün kültürel tanınma ihtiyaçları, tam da